

NÉP VAGY TÖMEG? FALVAINKRÓL ÉS SORSUNKRÓL

ELINDULTAM HOSSZÚ ÚTRA EGYEDÜL...*

Falusi parasztcsaládból származom Baranyából. Egy apró faluban, Bánfán születtem, Újpetrén végeztem az általános iskolát, majd Szentlőrincen a gazdaképzőn tanultam. Jeles eredménnyel végeztem és sikeres felvételi vizsgát tettem az ELTE Bölcsészkarán. Oda azonban csak előzetesen vettek fel, így mezőgazdasági technikai képzéssel, agronómusként kezdtem pályámat.

Az ELTE Bölcsészkarán, 1964 őszén, magyar-népművelés szakon kezdtem el egyetemi tanulmányaimat, amelyet vidéki népművelő gyakorlatok tarkítottak. Nyaranta főleg szociológiai kérdezőbiztosként kerestem meg a téli-revalót, s eközben bejártam az ország jelentős részét. Diplomamunkámat a népi írók művelődéspolitikájáról írtam. Az Eötvös Kollégiumban falukutató-csoportot szerveztem és vezettem. Feleségül kollégista-falukutató társamat választottam. Fél évszázada a fővárosban lakunk, de a magyar vidék vonzáskörében maradtunk. Szüleink, rokonaink zöme falun élt, illetve sokan élnek ott ma is. Ritkuló látogatásaink során szomorú szívvel hallok és tapasztalom, hogy az évtizedeken át remélt, közreműködéssel is zajló „rendszerváltás” óta a falu és az agrárium gondjai nem csökkentek. Inkább gyarapodtak, mint fogytak. Szembesülni önmagunkkal, s úgy láttatni a történeteket, a nehézségeket, hogy utódaink okuljanak tévedéseinkből és eredményeinkből, igen nehéz feladat. Idő híján nem is merek vállalkozni rá, de megkísérlem érzékeltetni, miként

látom ma falvaink népének sorsát, elmúlt félszázadát, jövőbeni perspektíváit.

Felnőtté válásom első próbatétele volt, amikor ifjú agronómusként – huszadik évemben – a szomszédos (380 lelkes) kis falu téeszbe terelt, megaláztott népének szolgálatába szegődtem. Hajnaltól napestig köztük voltam, velük dolgoztam, de megérte! Nyolc hónap alatt sikerült úgy megnyernem őket, hogy a közös gazdaságot talpra állítottuk, az állatállományt gyarapítottuk, megvettük első traktorunkat. Az évben, időben betakarítottunk, szántottunk, vetettünk, s őszi végén elhanyagolt föld nem maradt a határban, mint korábban. A munkaegység értékét az előző évi 8 Ft-ról sikerült 27 Ft-ra növelni, s a környékben a legjobb eredményt elérők közé kerültünk. A Peterdi Új Élet TSz kezdett valóban új életre kelni. Ennek azonban megvolt az előzménye, mert *patronált Újpetre Tsz elnöke, Gere János*, s a legjobb gazdákkal összefogva, az első közgyűlésen – élve a téesz demokráciával – hamar megszabadítottam a téeszt a párt által delegált, Pécsről ritkán odalátogató téeszelnöktől, s néhány helyi cinkosától. Ennek később meglett a következménye. Ősszel katonakorba kerültem, besoroztak. Hiába volt minden fölmentési kérés, föllebezés. A járási pártvezér megbosszulta rokona kiebrudalását; 1963 decemberétől Marcaliban teljesítettem a haza szolgálatát, amit 1964 szeptemberétől már az ELTÉ-n folytathattam.

**„Aki apánk, hősünk,
mintánk, áldozatunk
egymagában.”**

(Tornai József: Veres Péter énekek)

A fővárosban – nagy szerencsémre – a vidéki bölcsészhallgatók régi híres szellemi műhelyébe, az Eötvös Kollégiumba kerültem. Az egyetem magyar-népművelés szakán szintén kiváló csoporttársak, s igen változatos, izgalmas tanrendünk volt. Elsős korom legnagyobb élménye, amikor a Bölcsészkar diákokkal zsúfolt előadótermében először láttam és hallottam Veres Pétert. Szálfatermetű tanárunk, Czine Mihály kísérte az előadói asztalhoz a takarosan; szürke ruhába, nyakig gombolt fehér ingbe öltözött, középtermetű, szelídarcú, bajszos parasztot, akit nagy reverenciával köszöntött és mutatott be nekünk. Csizmás, csorvási nagybátyaimra emlékeztetett, s mielőtt megszólalt volna, már a szívembe zártam. Amikor pedig elkezdett beszélni a magyar társadalom minket is foglalkoztató jelenségeiről, az ország gondjairól, közös feladatainkról, már nemcsak az én szívem dobogott vele. Magával ragadta a hallgatóság zömét. Az ideológiailag szigorúan ellenőrzött egyetem falai közé – íző tájszólásával; okos, világos és sokrétű előadásával – behozta a való életet. Kérdések özönét váltotta ki, vitapartnerekre is talált. Egyenrangú félként bánt velünk. Érdeklődéssel figyelt mindenkire, s mindenre türelmesen válaszolt, vitázott. Lenyűgöző

* Az írás első megjelenése a Hítel című folyóirat tematikus faluszámában, XXVI. évfolyam, 2013. február, 51-63. oldal.

A falukutatók Csurgó-Alsokon (1970 nyarán)

ismeretanyagát, élettapasztalatát érzékeltük, ám szellemi fölényét sohasem fitogtatta. Ez eléggé szokatlan volt e teremben. Embersége, tudása, természetes intelligenciája átszivárványozta a közönséget. Délután kezdődött, de este kilenckor alig tudtuk berekeszteni a találkozót.

Veres Pétert, még falusi parasztyereként, családi összejöveteleken, tanyázásokon hallottam emlegetni. Félve dicsérték és suttogva mondták róla, hogy *Rákosiék kimarták a politikából, mert külön ember volt mindegyikük-nél. Azok nem túrték soká, hogy egy csizmás paraszt dirigáljon és szónokoljon nekik...* Később, a „Mit ér az ember, ha magyar” c. könyve fölvilványozott; mert úgy éreztem, hogy nekem is üzen egy parasztfúhoz írt leveleivel...

Született népribun volt, aki rendkívüli szónoki képességével, őszinte beszédével, majd minden fórumon megnyerte hallgatóságát. Parasztnépet a nemzetbe integráló szelíd, szívós, határozott kiállásával, öntudatos fellépésével, erőt adott. Erőt, a veszett háború és az első nő is szörnyűbb, idegen elnyomással tetézett, második trianoni csapás átvészeléséhez, az ország talpraállításához. Hallatlan tekintélyének, türelmének és híveinek köszönhető, hogy a baloldali NPP pártszakadás nélkül túlélte a moszkoviták aknamunkáját, s a kommunisták fiókpártja szerepéből is kitört. Növekvő népszerűségét rivális politikustársai nehezen tűrték, Rákosiék sápadoztak tőle. A koalíciós partnerek 1947-48-ban szövetkeztek ellene. Neki, a volt „közlegénynek” ajánlották föl a honvédelmi miniszteri posztot, az általa igényelt földművelésügyi tárca helyett. Végül ez is vállalta: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni!”. Becsülettel szolgált, s átvészelt a megalázásának szánt „pojácás” hadügyi évet, sőt a likvidálására irányuló merényleteket is.

A legnagyobb csapás ezután, a ma is időszerű *Paraszi jövőndő* miatt érte. Ebben az – 1948 elején, vészhelyzetben írott – művében, gondosan indokolva fölvázolta a kis- és középbirtokosságra, a HANGYA típusú szövetkezésre épülő mezőgazdaság; a magyar falu és a parasztság, általa óhajtott jövőjét. Erdei Ferenc vitatkozott vele, a kommunisták pedig hevesen támadták könyvét, amely a paraszt-létformától idegen kolhoz-rendszer elhárítására született. Ő, a honi földosztás atyja; az új, vagy újjáéledő kis- és középparaszi gazdaságok nagyüzemekbe olvasztásának, ill. államosításának a gondolatát sem bírta elviselni. Azután 1948. aug. 20-án, a diktátorra vált Rákosi hírhedt kecskeméti beszédében – minden korábbi megállapodást, ígéretet fölruháva – a kolhozosítás programját hirdette meg. Beszédében Veres Pétert élesen támadta, kikényszerítette a politikából. Ekkor „a paraszti alkalmazkodás vonalán” visszatért az irodalomba. Egymás után (1950, 1952) két Kosuth-díjat adományoztak neki. 1954-57 között az Írószövetség elnöke. Őrző a strázsán, aki állandó perleje volt a tékozló hatalomnak, védelmezője a magyar hagyományoknak, értékeinknek. Az októberi forradalom után számára is tartós szilencium következett, de haláláig a nemzet élő lelkiismerete maradt.

A Tiszatáj egy „háztáji” szerzője

Az egyetemre írói ambíciókkal mentem, ám költő barátaim kitűnő verseit olvasván, inkább a szociográfiai és az elemző szakírói pálya felé vettem irányt. Tanulmányaimban kitüntetett szerepe volt az agráriumnak. Első szociográfiai kísérletemről

(*Hóakadályban, otthon*) Veres Péter írt elemző, biztató levelet. Első publikációm „A termelőszövetkezetek és a művelődés”, 1969 májusában jelent meg a Népművelésben. Első könyvem („*Éhe kenyérnek...*”) Vekerdi László tanárom „Gyorsuló idő” sorozatában, a Magvetőnél (1976) látott napvilágot. A „*Mai gond – holnapi kenyér, 1972/12*” című írással „háztáji” szerzője lettem a Tiszatájnak, ahol – Ilia Mihály főszerkesztő ösztönzése és biztatása nyomán – sorra jelentek meg azok az elemzéseim és előterjesztéseim, amelyeket a magyar vidékről, a falvak és lakóik, valamint a téveszek helyzetéről, illetve az ellenük folyó támadásokkal vitázva, védelmükben írtam a hetvenes évek derekán (*Budapest, vagy a vidék? 1973/5. Falvak és városok kapcsolata hazánkban, 75/1. Tsz vezetők munkakör változása, 76/1.*) Ezeknek a vitáikatoknak erős közéleti nyomatókat adott, hogy tanárom Czine Mihály, a *Látóhatár* című utánközlő kulturális folyóiratba mindegyiket bevalogatta. Életrajzi elemeket is tartalmazó *Közszolgálatban* c. könyvemben (Püski, Bp. 1994. 572 p.) számos további írás található, amelyben az ország jövőjét, sorsát meghatározó mezőgazdaság és a falu ügyében, *plebejus szellemben* szólaltam meg. Ennek jegyében vállaltam köztisztviselőként ellenzéki szerepet a Kádár-korszakban. Részt vettem a *Bethlen Gábor Alapítvány* és a *Hitel* létrehozásában, a *Lakiteleki Találkozó* szervezésében, az MDF fórumain, a romániai falurombolás, illetve a Dunaszauros elleni tüntetéseken és más akciókban is. A rendszerváltás elején – az *induló* *Hitel* szerkesztőjeként – kezdeményeztem „*Keressük a kiutat!*” eszmecsere sorozatot. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetőjeként szorgalmaztam az agrár-felsőoktatás faluorientáltabb képzésfejlesztését. Az első magyar felsőoktatási törvény alkotásakor – a gödöllői egyetem rektorával összefogva – közös tervet készítettünk a végzős diákok két-hároméves gyakorlati gazda-továbbképzésére, amelynek eredményes befejeztével földbérlettel párosuló kedvezményes kölcsönt kaptak volna állami garanciával az újjazdák. Részt vettem a „*Kommunikáció egy jobb világért*” címmel tervezett budapesti Világkiállítás előkészítésében is, amellyel lendületet akartunk adni hazánkban, a magyar tudománynak, oktatásnak, a gazdaságnak, benne az agráriumnak is. Mindhiába.

Karácsonyi könyvek és falukutatós emlékek

Karácsonyra több olyan könyvet kaptam, amelyek régi emlékeket idéznek föl bennem a nagyüzem-kisüzem, az „alacsonyabb rendű” szövetkezeti meg a preferált állami (gazdasági) tulajdonról, a szakszövetkezetek, háztáji gazdaságok szerepéről, a téesz melléküzemágakról s a falvak jövőjéről zajló áldatlan vitákból. Egyik ajándékom Erdei Ferenc: *Politikai életrajza*, amelyet nagy gondossággal, sok dokumentum közlésével Huszár Tibor készített el (Corvina, 2012, 501 p.). A másik, *Szabó István életútja Náadudvarig* c. könyve, amelyet a jeles történész, Romsics Ignác szerkesztésében adtak ki (Osiris Kiadó, 204 p.). Mindkettőt némi elfogultsággal forgatom és olvasom. Szellemi tájékozódásomat és Falukutató Csoportomat Erdei Ferenc is segítette, s az ő pártfogásával kezdem pályámat kutatásszervezőként a Magyar Tudományos Akadémián. Onnan kerültem át a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsába, a TOT-ba, ahol 1973-74-ben kulturális tanácsosként dolgoztam Szabó István elnök mellett.

Erdeit a népiek olyan nagy tudású, sokoldalú politikusának ismertem meg, akinek szakmai-közírói munkássága, valóságismerete és a magyarsággért, a magyar vidékért vállalt felelőssége vonzott. Ismerőseim közül Fekete Gyula, Márton János, Romány Pál, Gajdócsi István, Gyenes Antal, Pozsgay Imre, Sipos Gyula, Szabó István, Töltéssy Imre, Tőkés Ottó is a holdudvarába tartozott. Művei jórésztét olvastam, írásait figyelemmel kísértem. A népi írókról készülő szakdolgozatom kapcsán, majd később is többször találkoztam, beszéltem vele hivatalában és Benczúr utcai lakásán. Sok jó tanácsot és segítséget kaptam, kaptunk tőle. Patronálta Kisfalu és Tanyakutató Csoportunkat. Amikor 1969-ben egyhetes tájékoztató terepmunkára készültünk Somogy megye kisfalvaiba, szakmai eligazítást adott a csoportnak. Meghívásomra – a Hazafias Népfront főtítkáráként – az Eötvös Kollégiumba is eljött, és kitűnő előadást tartott a zsúfolt nagyteremben, amit élénk kérdezz-felelek követett. Minden hozzászólótól tudakolta, hogy merről jött, és válasza után közölte, ami az adott faluról, településről eszébe jutott. Ezzel lenyűgözött bennünket. Amikor a téli terepjárás után meghallgatta az *Acta Iuvenumban* (1970/1 181-281. p.) meg-

jelent beszámolóinkat, intézkedett. 1970 nyarán már a Hazafias Népfront támogatásával hatvanan mehettünk a háromhetes önfenntartó – a helybeliekkel közösen végzett fizikai munkával egybekötött – falukutatásunkra, amiről később a *Valóság* (1971/10) közölt összeállítást. Falukutató Csoportom 1971. május 23-án az Egyetemi Szín-

„*narodnyik, nacionalista*” pótcselekvésnek minősített az MSZMP és a KISZ egyetemi, budapesti és központi vezetősége. Nem véletlen, hogy 38 év múltán a hajdani Falukutató Csoport tagjainak több mint a fele részt vett e hétköznapi esti találkozón. (ld. Szín – Közösségi Művelődés 2008. június, 99-123. p.)

Orosz és kínai diáktársak látogatása Bakoséknál Mezőcsokonyán (1965)

padon Veres Péter emlékműsort rendezett. Ezt Erdei Ferenc bevezetőjével akartuk megtartani. Beteggyán kértem föl. „Nem tudom vállalni, de ha jobban leszek, elmegyek. Szerettem Pétert”, mondta. Czine Mihály tartotta meg az est bevezető előadását, később én is beszéltem. Palotai Erzsi, Utassy József szavaltak, Halmos-Sebőék, meg az ecsédi népdalkör asszonyai énekeltek e megható, szép esten, ahol már Erdeiről is megemlékeztünk. 1971. május 11-én ő is meghalt. Makón, a hatalmas gyászoló gyülekezetben ott voltunk, s a Falukutató Csoport képviselőiben búcsúztunk tőle a sírnál. A Magyar Tudomány közölte recenziómat (1971/9.) „*Város és vidéke*” c. könyvről.

2008. április 23-án a Máttyus Alizzal (Erdei Ferenc-díjas!) közös „*Eötvös kollégisták voltak*” c. sorozatunk 10. rendezvényén a hajdani Falukutató Csoport tagjaival beszélgettünk. Közel negyven éve nem találkoztunk így együtt. Ott, a személyes vallomásokból tudtam meg, hogy mennyi életre szóló élményt, tapasztalatot szereztek a csurgói járás falvaiban szorgoskodó társaim. Többek sorsára, életpályájára kihatott e közös szakmai-közéleti tevékenység, amit akkoriban még

Erdei Ferenc téesz demokráciája, megrovása és vezeklése

Erdei Ferenc szakmai-szövetkezet-politikai munkásságának kiemelkedő eseménye az 1967 áprilisában az Országházban tartott Termelőszövetkezetek Első Országos Kongresszusa. Ezen a fontos és impozáns rendezvényen 3181 termelőszövetkezet, 23 halászlé szövetkezet, 239 termelőszövetkezeti csoport, és 81 szakszövetkezet képviselőjében összesen 520 küldött vett részt, akiket a szövetkezeti közgyűléseken szabályszerűen választottak meg. Ez akkoriban elég szokatlan dolog volt. A háromnapos kongresszust befejező záróbeszédében Erdei Ferenc a következőképp kezdte: „*Ilyen teljességben, ilyen egységben és szervezeten, s ilyen szinten még soha nem jelent meg parasztságunk a történelem színpadán. Társadalmunk más részei, a munkásosztály, az értelmiség és a többi rétegek előtt sem rajzolódott még ki soha ilyen tisztán parasztságunk arculata: hagyományainak elpusztulása és megújulása, elpusztíthatatlan alkotóereje s a modern fejlődésben, a szocialista építésben*

A lakiteleki sátorban 1987 szept. 27-én (középen a 3. sorban B.I.)

való helytállása. A parasztság száma és aránya csökken egész népességünkben, a mezőgazdaság aránya is az egész nép-gazdaságban, de valami ma sem kisebb jelentőségű, mint akkor volt, amikor még fejletlenebb agrárország voltunk: a mezőgazdaság pótolhatatlan szerepe a gazdasági fejlődésben, s a mezőgazdaságban dolgozók szorgalma és a korral haladó szaktudása...” Veres Péter legendás szónoki beszédeihez hasonló sikerű zárszavát, a szövetkezeti ügy szolgálátát, a küldöttek felállva, hosszan tartó tapssal köszönték meg neki.

Ez a kongresszus hagyta jóvá többek között a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának (TOT) alapító dokumentumait és demokratikusan, titkos szavazással megválasztotta a Tanács 101 tagját, akik közül százan a tsz-ek tagjai és tisztségviselői közül kerültek ki, s egyedül őt (akadémikus, a Hazafias Népfront főtitkára) választották maguk közé a TOT tagjának. Élete legnagyobb elismerésének tartotta ezt a kitüntető gesztust (Erdei Ferenc: Emberül élni. Gondolat, 1974. 671. p. / id. 659-660. p.).

Karácsonyi könyveim közül „A magyar népi mozgalom története 1920-1990” c. könyvre (Jaffa Kiadó, 2012. 282 p.), az Eötvös Kollégiumban tartott bemutatón figyeltem föl. Megragadott az ifjú szerző, Papp István alapos tájékozottsága, aki máig szólóan, értő alaposággal dolgozta föl e témát. Ő írja, hogy amikor 1956. október végén Nagy Imre a Nemzeti Parasztpártból Erdei Ferencet hívta be kormányába – s Veres Péter vezetésével az NPP szervezeti életének felújítása is elkezdődött, majd Szabó Pál főszerkesztő neve alatt újból megjelent a Szabad Szó –, botrány tört ki. A parasztpárti tagság és a népi írók többsége nagy felháborodással és viszolygással fogadta, hogy az NPP el-sorvasztásához asszisztálók kerüljenek ismét a párt élére. Az 1956. október 31-én – a Mezőgazdasági Múzeum előtti

téren, mintegy háromszáz fő részvételével – tartott újjáalakuló gyűlésen a „résztevők egyértelmű elhatárolódást kívántak az előző évek kompromittálódott vezetőitől, így nem csupán a párt nevét változtatták Petőfi Pártra, hanem a Szabad Szó címét is Új Magyarországra cserélték. Kemény kritikában részesült Darvas József, Erdei Ferenc, Szabó Pál, Nánási László, sőt Veres Péter is. Ez utóbbi szinte elképzelhetetlennek tűnt egy parasztpárti gyűlésen. Verest végül Illyés Gyula védte meg, de politikai súlya így is elenyészett...” (Papp István i.m. 227 p.).

Erről nem tudtam. Soha, senki nem beszélt róla, de arról sem, amit csak az ezredfordulón olvastam a megszállók rettegett KGB-jének korabeli 45 pontos utasításában. Ennek az eddig titkolt, ismeretlen dokumentumnak csak négy pontját idézem: „5. Meg kell gyorsítani az összes párt egy szervezetbe történő egyesítését, ügyelve arra, hogy ott minden kulc-szerep olyan embereknek jusson, akik a különleges osztályunk szolgálatában állnak.(...)12. Nyomást kell gyakorolni a bennszülött hivatalokra, hogy azon személyek, akik földet, parcellát, telket szereznek, ne arról kapjanak papírt, hogy tulajdonosok, hanem csak arról, hogy azt kiutalták. 13. A paraszti magángazdálkodással szemben olyan politikát kell folytatni, hogy a magángazdálkodás ráfizetéses legyen, esetleg minimális haszonnal járhasson. Ezután pedig el kell kezdeni vidéken a kollektivizálást. Amennyiben nagyobb ellenállás keletkezik, csökkenteni kell a termelőeszközök kiosztását, növelni a beszolgáltatási kötelezettségek kvótáit. Ha mindez nem vezetne eredményre, meg kell szervezni, hogy a mezőgazdaság ne tudja fedezni az ország élelmi-szer-ellátását, a hiányzó mennyiséget behozatallal kelljen pótolni.(...)19. Azon bennszülöttek tevékenységéhez, akik párt-, állami és gazdasági funk-

ciókat viselnek, olyan föltételeket kell kialakítani, hogy azok alkalmazot-taik szemében kompromittálják őket, és lehetetlenné tegyék visszatérésüket eredeti környezetükbe.(...) (SziJ Rezső: Hogyan kell bánni a „bennszülöttekkel” Bp. SzMT 2000. 28 p.)

Amikor először a Szovjetunióban jártam, döbbenet bámultam a lepusztult, sivár, gazdátlan falvakat; a szegény, alázatos embereket; lerongyolódott, piszkos középületeiket és házaikat, a funkciójuktól fosztott, omladozó temp-lomaik sorát. Következő két utamról még reménytelenebb faluképek maradtak bennem. Kiáltó volt a különbség az épülő városok és a pusztuló falvak között. Belefájdult a szívem, amikor föl-rémlett: ha nem vigyázunk, ez a gyalázat hozzánk is elérhet...

A fentiek tükrében érdemes követni, végiggondolni Erdei Ferenc és Veres Péter munkásságát a forradalom után, amikor megtépzott becsületet, hitelüket igyekeztek helyreállítani és szolgálatukkal a magyar vidéket és népét erősíteni „Hollóidő”-ben, a szovjet-kommunista önkényuralom alatt.

A magyar szövetkezetek és Szabó István TOT elnök szolgálatában

Szabó István a Nádudvari Vörös Csillag, valamint a TOT elnök

A TOT elnökévé Szabó Istvánt, a Nádudvari Vörös Csillag TSz elnökét választották, akinek 1973-74-ben munkatársa lettem. Olyan tehetség volt ő a korabeli agrárpolitikában, akit hallatlan ambíció, praktikus tanulási, gazdálkodási és jó szónoki készség jellemezett. Vezetői erélye kitűnő helyzefelismerő képességgel és emberismerettel párosult. A Vörös Csillag TSz-ben és a TOT-ban is, jól képzett, ambiciózus, fiatal munkatársakkal vette magát körül. Friss valóságismerete, tartása volt, ami ritka erénynek számított a Kádár korszak vezető káderei

körében. Amikor sikerült megnyernem arra, hogy kössünk megállapodást az Írószövetséggel, s Nádudvaron tartunk egy olyan Költészet Napját, amelyet Pesten sohasem tudnának, ráállt. 1974. ápr. 11-én a magyar írók színe-java Nádudvaron ünnepelt, amelyről az Élet és Irodalomban Mezei András lelkes tudósítást közölt. A következő években jó néhány író, költő kapott TOT ösztöndíjat, az Olvasó Népert Mozgalom is támogatásban részesült, de a TOT által alapítandó Veres Péter-díjat a Pártközpont nem engedélyezte. 1973. augusztus 23-25-én a TOT képviselőjében részt vettem a pécsi Országos Szociológiai Konferencián. „A falu társadalmi és gazdasági szerkezetének változásai” témakörben tartott tanácskozás utolsó napján az Országos Terhivatal településhálózat-fejlesztési tervét mutatták be, amely botrányba fulladt. Gyenes Antallal, Szelényi Ivánnal, Konrád Györggyel, Andrásfalvy Bertalannal együtt én is több ízben felszóltam és tiltakoztam a Terv ellen, mivel annak nyilvánvaló szándéka volt a funkció nélküli kategóriába sorolt aprófalvak felszámolása, a falvak elsorvasztása. Ekkorra már az ortodox moszkoviták nagyipari lobbyja elérte, hogy az új gazdasági reform prominens képviselőit, Nyers Rezsőt és Fehér Lajost leváltásák, a Pártközpont vezetéséből kivonják. Hangos kampányt kezdtek a termelőszövetkezetek és a háztáji gazdaságok ellen is. A melléküzemágakat, „a szocializmus vadhajtásait” pedig felszámolták. Ennek az akciónak része volt a falvak maradék önállóságát veszélyeztető, központilag vezérelt településhálózat-fejlesztési terv, és annak végrehajtása. Ez a tézesek összevonását erőltető, autonómiájuk megtörését célzó intézkedések sorát tartalmazta, amelyet az OT, a MÉM és a BM presszionált. Minden ellenállást igyekeztek megtörni és megtorolni. A pécsi vitát követően Andrásfalvyt kirúgták a Dunántúli Tudományos Intézetből, Konrádot és Szelényit az ország elhagyására készítették, és a vita többi résztvevőjét is keményen megbüntették. Igazi kiállítás volt a KB-tag Szabó István részéről, amikor megvédett a parasztpárti nacionalizmus és a faluszövetség vádjával támadó pártközpontos káderek bosszújától, a politikai boszorkányüldözéstől. Amikor 1988 nyarán a Hősök terén százezernyen tiltakoztunk a romániai falurombolás ellen, eszembe jutott, hogy vajon most – 15 év múltán – a mi hajdani falurombolós üldözőink merre vannak?

Cserhádi Pál alkotása a Hernádi Március 15-e Tsz-ben: HUNGARICUM

Cserhádi Pál; Hernád község díszpolgára, a hajdani Március 15-e Tsz elnöke

A TOT-ból 1975-ben átkerültem a Tudománypolitikai Bizottság titkárságára. Vekerti László ösztönzésére ekkor írtam meg – nemzetközi kitekintéssel körítve – védőbeszédemet a falvakról meg a több lábon álló (termelőszövetkezetek és tagjaik háztáji gazdaságai, állami gazdaságok, szakszövetkezetek, egyéni parasztok) magyar mezőgazdaságról. A népszerű *Gyorsuló idő* sorozatban megjelent „Éhe kenyérnek...” (1976. 125 p.) című zsebkönyvem sikere után pályáztam meg egy három hónapos dániai szakmai tanulmányutat, ahol a dán agráriumot és a szövetkezeteket vizsgáltam. Akkor még a hazai állatállomány közel annyi volt, mint a dánoké. Ma már a fele sincs annak. Az utolsó hónapban – egy dán parasztgazdaságban végzett gyakorlati munkám és összehasonlító elemzésem készítése során – olyan szakadékot, behozhatatlannak tűnő hátrányt éreztem, ami megrendített. A köznapi életben pedig oly szeretetlen ridegséget tapasztaltam, ami sokkoló hatással volt rám. Meghasonlottan jöttem haza, majd munkahelyet váltottam. Egy ideig nem foglalkoztam az agrárszférával. Egyszer összefutottam Cserhádi Pállal, a Hernádi Március 15-e Tsz. kitűnő elnökével, akit a TOT-ból ismertem. Meghívott vidéki birodalmába. Amit ott, akkor láttam, lenyűgözött és gyógyító hatással volt rám. Közel laktunk Budán; találkoztunk, beszélgettünk, barátoktunk.

Múltunk, családi háttérünk eltért egymástól, de életútunk, világszem-

léletünk, ízlésünk számos rokon vonást mutatott. Pali a földim. 1936-ban Mohácson született, jeles agrárfamilia leszármazottjaként. Édesapja a haltenyésztés gyakorló tudósa; nagyapja pedig a magyaróvári akadémia híres professzora, Cserhádi Sándor volt.

Ő nagy művészi tehetséggel bírt, festőművész szeretett volna lenni, de útját mégis az agrárvilág felé terelték. Bátyja, Sándor neves teológus lett. Családja hithű, gyakorló evangélikus maradt a vallásüldözés idején is. Az 1956-os forradalom idején Pali jelentős szerepet vállalt a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen, és a MEFESZ-ben. A forradalom utáni bosszúhadjárat őt is elérte. Erről keveset beszélt, de megtudtam, hogy sokak közbenjárására végül csak az egyetemről zárták ki. Kétévnyi fizikai munka után tanulmányait a levelező tagozaton folytathatta. Rendkívül művelt, nagy szaktudású, szolidáris, ötletdús ember volt. Halk szavú, de határozott. Az áldatlan állapotban vergődő Hernádra 1966-ban, államilag támogatott szakemberként került. Ott aztán munkájával megnyerte az emberek javát – s velük összefogva, a korrupt vezetőket leváltva – a közös gazdaságot talpra állította. 1968-ban a „Hernádi Március 15. MgTsz” elnökévé választották, ahol 12 év alatt csodát művelt. Felismerve a gyenge termőhelyű terület rossz adottságait, kísérletezve kereste a jó megoldást, majd a téesz vezetőségét rávette, hogy sertés és baromfi tenyésztéséhez fogjanak. Kiváló fiatal szakembereket hívott Hernádra. A téesztagok vállalkozó kedvére és szorgalmára építve kialakították a háztáji termelés teljes integrációját, ami úttörő jellegű és rendkívül eredményes tevékenység volt hazánk mezőgazdaságában. Burgert Róbert Bábolnája mellett a Cserhádi Pál szervezte háztáji-téesz HUNNIAHIBRID valóságos intézménynek számított a magyar baromfigazdaság korszerűsítésében, és világszínvonalúvá tételében. Kiemelkedő szaktudása, teljesítménye elismeréseként – a mezőgazdaságban dolgozók közül – elsőként kapta meg az Eötvös-díjat (Keresztényi – Cserhádi: Hernádi hétköznapiak, 1981. MÉM 160 p.).

Egyre gyakrabban tartottam vele Hernádra; mintaszerűnek találtam azt a magyar települési és termelési-közösségi modellt, amelyet ő ott társaival, s fiatal vezetőgarnitúrájával kialakított. Úgy véltem, példájukat hírelni kell, ezért „Termelési kultúra – alkotó közösség” címmel, a Valóságban (1980/2), közösen jegyzett írásban mutattuk be „alkotását”. Őt jelöltem a miniszteri posztra, ha pár-

Bakos István falukutató csoportjával Zákányban (1970 nyarán)

toskodó társaim hallgattak volna rám 1990-ben... Nem volt szavazatom! Nagyon fájlalom, hogy hernádi alkotását, a magyar agrárium büszkeségét, a rendszerváltás agrárpolitikája tönkretette, s őt 2000-ben egy kutya- és macskatápanyártó cég tulajdonosaként, nem a honi mezőgazdaság vezetőjeként temették el.

Szabó István a főnököm, Cserhádi Pál a barátom volt. A rendszerváltás áldozata. Nagy elődjeihez méltó munkát végzett a magyar agráriumban. Nekem hiányzik! Ha élne, őt kérdezném meg agrárgazdaságunk most vitatott stratégiájáról, meg a föld-vitáról, amelyben én nem vagyok elég tájékozott.

Nádudvar az idő sodrában

Ezt szeretném érzékeltetni, azzal is, hogy – a Romsics Ignác szerkesztette Szabó István portréhoz fűzött kommentárom ellenpontjaként – közlöm a B. Ré-

vész László filmes kollégistársamhoz írott tavalyi levelemet. Ő másfajta képet alkotott, mint a Szabó – Romsics könyv, amikor Nádudvarról és a Vörös Csillag Tsz-ről húsz éven át készített dokumentumfilmjét összeállította. Íme:

B. Révész László filmrendező részére

Kedves Laci!

Tegnap éjjel megnéztem a DUNA TV-n, **AZ IDŐ SODRÁBAN; Nádudvari Krónika 1988-2008** című dokumentumfilm összeállításodat.

Lenyűgözött ez az eleven, életteli áttekintés, amely a honi agrártársadalom, a magyar vidék elmúlt negyedszázadának; gondjainak és lehetőségeinek egyfajta láttelepe. Amint tudod, eredetileg gazdaságnak készültem, s a TOT hőskorszakában pár évig Szabó István TOT elnök mellett dolgoztam. Így olykor Nádudvaron is megfordultam. (Az egyik emlékezetes akciónk volt, amikor az 1974.

évi Költészet Napját, a legjelesebb írók és költők részvételével ott tartottuk, s ráadásul még az Írószövetséggel együttműködési megállapodást is kötöttünk.) Filmed jó pár ismerős arcot fölillantott a múltból. Hajdani főnököm, a honi szövetkezeti mozgalom zászlóshajó-kapitánya, megnyilatkozásában hű maradt önmagához... A nemrég elhunyt Nádudvari Nagy János parasztköltő prófétáló üzenete azonban szíven-ütött, de még inkább a másik két Nagy, az ötvenes években, ill. 47 éves korában; a körülmények őrlő szorításába bepusztult vendéglős István, meg a traktoros Lajos sorsa. Ők igazi példaképei lehetnek volna a vállalkozásra törekvő új nemzedékeknek. A juhászatba, még inkább az üzleti csizókba belerokkant Szőnyi Miklós, vagy a testvértársulásból szétváló nagygazda Kerékgyártóék robotos életvitele nem volt elég vonzó gyermekeiknek. Fölmérhetetlen károkat említ az EU kényszeres rendeletei kapcsán Kovács Lajos, a hajdani Vörös Csillag Tsz-ből megmaradt utód-szövetkezet, a NAGISz vezetője, amiről eddig én nem hallottam. Pedig nyilvánvalóan az EU az, amely a híres nádudvari baromfi-ágazatot, a sertésstenyésztést és a szarvasmarhatartást is a padlóra küldte. Azt hiszem, beszélgető partnerednek, Juhász Palinak csak részben van igaza abban, amit a magyar mezőgazdák lassult reakcióiról mondott. Én azokkal értettem egyet, akik a bajt abban látják, hogy a mi kormányaink inkább az EU örült előírásainak, mint a magyar agrártársadalom érdekeinek igyekeznek megfelelni, eleget tenni. Azt azonban megdöbbentő volt hallani Juhász Pál-tól, hogy a rendkívül nagy beruházással létesített, korszerű Kabai Cukorgyárt (sajnos nemcsak azt) tulajdonképpen az EU anyagi ösztönzésével a tulajdonosok, a termelők tették tönkre, mert eladták részvényeiket. A pillanatnyi haszonért jövőjüktől, felhevő piacuktól fosztották meg magukat.

Elhangzott az is, hogy a rendszerváltás óta egyetlen kormánynak sem volt igazi agrár- és vidékpolitikája. Így igaz. Ezt filmed a 2005. februári nagy parlamenti gazdatüntetéssel jelezte! Jó a film végén a zárzó: „Mevagyunk, küszködünk, nem hagyjuk abba!”

Ez a dokumentumfilm megerősített abban, amit a Lakiteleki Kistérségi és Kisközösségi TV-k Filmszövetségénél zsűritagként évek óta tapasztalok, hogy a magyar valóság ábrázolása, különösen a magyar vidék sorsának, küzdelmeinek bemutatása immár inkább a dokumentumfilm alkotásokban érhető tetten,

mint az irodalomban. Ott a „Magyarország fölfedezése” sorozat elhalása óta, csak nyomokban található. A játékfilm sem tudta úgy követni, mint a maga idejében pl. a Tízezer nap, a Ne sápadj, a Koportos és a többi hasonló szociografikus elemeket is tartalmazó film.

A Pogányról szóló kiváló TV-filmsorozatod, ez a Nádudvari krónikád és Sára Sándor Bábolnát és Burgertet egyaránt bemutató kitűnő filmje mellett Gulyásék, Vitézy, Dárday, Péterffy, Jelenczki és mások hasonló alkotásai e korszak meghatározó dokumentumai.

Nagyon jó lenne, ha az agrártársadalom és a magyar vidék jövőjével foglalkozó szervezetek és vezetők fölfigyelnének munkásságotokra, s jobban támogatnák ezeket a közgondolkodásunkat és tájékozódásunkat is erősítő alkotói törekvéseket.

Köszönöm, hogy fölhívtad rá a figyelmemet. Szívből gratulálok, és további jó munkát, sikeres folytatását kívánom értékörző-értékteremtő filmsorozatodnak.

Budapest, 2011. július 21.

A régi barátsággal üdvözöllek:
Bakos Pista

KITEKINTÉS a határainkon túl élő magyar falvak népére

2012 nyarán megjelent B. Révész László – Hanák Gábor – Római Róbert: POGÁNY Egy magyar falu évtizedei 1970-2012, Éghajlat Könyvkiadó 2012. 327 p. című dokumentumfilm könyvváltozata. A könyv az „Egy emberöltő tanulsága – 12 órában” c. recenziómmal (HITEL 2003/7.) zárul. Ezt a HITEL-es írásmat válogatta be Dávid Gyula és Veress Zoltán az Erdélyi Könyv Egylet Határtalan hazában sorozata „Túlélő falvak. Gondok és tervek a Kárpát-medencében” c. könyvébe (Stockholm, 2005. 316 p.) is. Az összeállítás a történelmi haza (Erdély, Délvidék, Felvidék, Kárpátalja, Anyaország) húsz szerzőjének írásaival tudósít a különböző államok fennhatósága alatt lévő magyar falvak sorsáról, helyzetéről, túlélési esélyeiről. A könyv bevezetőjében Veress Zoltán a szerkesztő, így ír erről: „A kommunizmus még mint legerősebb ellenségével szállt szembe a falu lakosságával, a parasztsággal, s csak azért kínált fel szövetséget neki, mert tudta, hogy nem írhatja ki, mint a polgárságot, egyrészt mert nem bír vele, másrészt meg akkor maga is éhen halna; ezért úgy kellett tennie, mintha barátjává fogadná, hogy leszegényít-

hesse, lezüllesztesse és felszámolhassa, osztályként, közösségként letörölhesse a tábláról, élelmiszertermelő feladatát átadva gépesített agrárüzemekben munkálkodó proletároknak. (...) A történelem igazi nagy pusztulásai nem a csatamezőkön következnek be, hanem az emberi lelkekben- és azt a rombolást, amit a kommunizmus vitt véghez az Elbától a Csendes-óceánig másfél kontinens falusi lakossága hagyományos öntudatában, erkölcsében és konkrét életfeltételeiben, csak több nemzedék elszántságával és fáradozásával lehetne meg nem történtté tenni. (...) Igen, féltjük a nagy falut. Történelmünk átgondolása során világossá válik előttünk, hogy azok a fizikai és nem fizikai elveszteségek, amelyek az Árpád-kor, az Anjou-kor, a Hunyadiak kora virágzó Magyarországotól és életerős magyar népetől elvezettek mai politikai, demográfiai, nyelvi és kulturális visszaszorultságunkhoz, többnyire mind a falu területén ért bennünket. (...) a százötven éves török uralom alatt falvaink százai váltak néptelenné, egész országrészekből pusztultunk ki – s nem hibáztathatunk senkit, hogy a török iga lerázása után ebbe az ürességbe más népelemek tódultak. (...) ostobaság tagadni; ha kényelmetlen is beszélni róla, esetünkben fontos nemzeti vonatkozása is van a falu problematikájának. (...) Egy sokfelé szakított, háborúktól, egymást erő menekülési hullámoktól megtizedelt, természetes fejlődésében megakasztott, összlétszámában fogyó, önérzetében folyamatosan megtaposott nemzet veszélyeztetettségét kérdés tárgyává tenni, egyszerű ostobaság: az ezt jelző felszisszenéseit megmosolyogni: cinizmus, vagy tudatos rosszakarat. (...) Nem lehetünk közömbösek, amikor azt tapasztaljuk, hogy a „határon túli”-nak mondott területek városaiban már (...) az áthasonító, beolvasztó erő működik. Meg egy másik (...) közömbösítő erő, amely a multikulturalitás fölényes, felületes, tetszetős retorikájával utasítja lomtárba sok évszázados hagyományos kultúrák értékeit. (...) A falu átalakulását, bármilyen nehéz és fájdalmas újjá-

születését, (...) fennmaradását, egyszóval túlélését megszámlálhatatlanul szálkóti össze a nemzet túlélésével...”

Sütő András: Anyám könnyű álmat ígér” című lírai jellegű szociográfiája diákkorom fölemelő olvasmánya volt. Azt üzenté, hogy a magyar sorskérdések hasonlóak a mezősegi Pusztakamáráson, a somogyi Hetesen, s mindent, ahol az ember ügyel a lélek szavára; megőrzi faluja világát, megérti anyja szerető óhaját, anyanyelvét. Ezzel a Kárpát-medence magyarságának és falvainak túlélési esélyeiről szóló idézettel, illetve utalással fejezem be írástomat; megemlékezve és emlékeztetve arra a jelenségre, amit egyik nap a hajdani DUNA TV-ben láttam és hallottam. Aznap a déli harangszó egy távoli falu templomából szólt hozzánk és az Úrhoz. Másnap a Kárpát-medence másik sarkából, egy másik falu, másik egyháza templomából harangoztak, aztán megint máshonnan. Nagyon szerettem nézni ezeket az ismerős-ismeretlen magyar településeket, templomaikat; hallgatni harangjaikat. Igyekeztem minél gyakrabban látni és hallani őket, hogy tudjam; az Alföld, a Felföld, a Dunántúl, Erdély, Kárpátalja és a Délvidék melyik településének, milyen (katolikus, református, unitárius, evangélikus...) templomából kapjuk ma az üzenetet: *Élünk, s kérünk; figyelj ránk!* Fájdalommal tapasztaltam, hogy ezt a hangot, csakúgy mint a Kossuth Rádióból az „*Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!*” szignót, száműzték. Azt sem feledek, ahogyan megfosztották a Kárpát-medence magyar népének zömét, Nagy Gáspár Magyar Katolikus Rádiójának adásaitól... Márton Áron Erdély püspöke 1946. október 27-i beszédében így szólt: *„A tömeg nem azonos a néppel. A nép saját erejéből él és cselekszik, a tömeget kívülről mozgatják. (...) A nép, mely méltó e névre, maga határozza meg magatartását, a tömeg oda mozdul, ahová ösztöne, vagy ügyes emberek hajtják.”* „Az írástudók felelőssége” ma is, hogy népünk ne váljék tömeggé.

Budapest, 2013. január 7.

BAKOS ISTVÁN (Bánfa, 1943) magyar és népművelés szakon végzett az ELTE Bölcsészettudományi karán. Kutatásszervezőként, köztisztviselőként dolgozott. Részt vett a magyar felsőoktatás reformjában, majd 1994-1999. között főtítkárként, a Magyarok Világszövetsége megújításában. A Bethlen Gábor Alapítványnak és a Lakiteleki Népfőiskola Alapítványnak is kurátora. Mintegy félezer publikációja, s hét könyve jelent meg.